

Humor er en alvorlig sag

Søltoft, Pia

Published in:
Kritisk Forum for Praktisk Teologi

Publication date:
2016

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[CC BY-NC-ND](#)

Citation for published version (APA):
Søltoft, P. (2016). Humor er en alvorlig sag: Om Søren Kierkegaards syn på humor. *Kritisk Forum for Praktisk Teologi*, 144, 38-48.

Humor er en alvorlig sag

Om Søren Kierkegaards syn på humor

Pia Søltøft

I modsætning til ironi er humor for Kierkegaard fællesskabsgivende – ironikeren hævder sig selv, men humoristen har sympati med den, man ler med. Humor er hos Kierkegaard udtryk for, at humoristen forliger sig med tilværelsen og dens luner, og dermed grænser humoren hos Kierkegaard op til det religiøse. Den kristne livsanskuelse er humoristisk, fordi den forener modsætninger mellem liv og død, transcendens og immanens.

Tillad mig at begynde med en lille personlig bekendelse. Da jeg blev bedt om at skrive denne artikel, var der straks to indre stemmer, der påbegyndte en dialog. Den ene ville tale mig *fra* projektet af den simple årsag, at humoren hos Kierkegaard aldrig har været mit primære forskningsfelt. Derimod kender jeg flere forskere, for hvem Kierkegaards humor er en konkret og altopslugende interesse. Den anden stemme talte *for* projektet. Denne positive stemme brugte som argument, at jeg ved at skrive om humor hos Kierkegaard fik mulighed for at slå en slags ring omkring mit virke inden for Kierkegaard-forskningen. Sådan à la ‘en flygtning krydser sit spor’. Lad mig forklare.

Da jeg begyndte at læse teologi i 1983, havde jeg en læseplads i det gamle *Bibliotek for dansk kirkehistorie*, der dengang lå i stueetagen over gården, hvor der nu er auditorier. En mørk og stormfuld aften sad jeg på biblioteket og læste. Men som aftenen skred frem, blev den danske kirkehistorie mere og mere søvndyssende. Jeg blev derfor nødt til at lade mig adsprede. Jeg tog

nogle pauser, hvor jeg gik jeg rundt mellem reolerne og trak bøger ud på må og få. På et tidspunkt hev jeg en lidt undselig bog i kedeligt brunt papomslag ud. Det gjorde jeg, fordi navnet Søren Kierkegaard stod på den. Det navn havde jeg hørt før. Men jeg vidste kun det om Kierkegaard, som de fleste uden nærmere kendskab til ham ved: at han er en vigtig og væsentlig forfatter. Jeg vidste derimod ikke hvorfor. Men jeg havde, som de fleste stadig har, en slags ærefrygt over for dette navn. Jeg tog bogen ned fra hylden og hen til min læseplads. Det viste sig, at det ikke var en bog *af* Kierkegaard. Det var en bog *om* Kierkegaard. Den var skrevet af Julius Schousboe og indleveret som disputats for den filosofiske doktorgrad i 1925. Bogen bar titlen: *Om Begrebet humor hos Søren Kierkegaard. En filosofisk afhandling.*

Jeg læste hele bogen. Ikke straks, men over tid. Jeg forstod i begyndelsen ikke meget. Men noget satte sig alligevel fast og jeg vil vove at påstå, at bogen og det tilfælde, der bragte mig den i hænde, har haft afgørende indflydelse på mit senere valg af Kierkegaards forfatterskab som primært forskningsområde. I det følgende vil jeg dog ikke referere til Schousboe, for megen ny viden om Kierkegaards syn på humor er kommet til siden. Indledningsvist vil jeg blot nævne de to fremmeste bidragsydere til feltet. Det er dem, man skal læse, hvis man virkelig vil ind i humorens betydning for Kierkegaard. Den ene er professor John Lippit fra Hertfordshire i England, der i 2000 skrev bogen *Humour and Irony in Kierkegaard's Thought.*

Den anden, der har publiceret adskillige artikler om humor, ironi og komik hos Kierkegaard, er den tidligere realkommentator ved Søren Kierkegaards Skrifter, Tonny Aagaard Olesen. Jeg har haft fornøjelsen af at have været gift med Tonny en årrække. Mens vi stadig var ægtepar holdt han på et tidspunkt et foredrag om Kierkegaards forståelse af humor på tv-kanalen DK4. Det var "live-on-tape", og vi havde derfor mulighed for at sidde hjemme foran fjernsynet og se programmet, samtidig med at det blev sendt. Mens vi sad i sofaen foran skærmen, ringede telefonen. Jeg tog den og en vred mandsstemme spurgte, om Tonny Aagaard Olesen var at træffe på dette nummer. Det bekræftede jeg og gav telefonen videre. Tonny præsenterede sig og fik derefter en lang overhaling af manden, der mente, at det burde være forbudt at tale så kedeligt og længe om noget så sjovt som humor! Måske er der nogen, der smiler af denne historie? Det håber jeg. For så er vi allerede

inde ved kernen i den definition af humor, som er Søren Kierkegaards: Humor er den smerteløse modsætning mellem det tragiske og det komiske.

Hvad er humor?

Ordet humor har mange betydninger. Den oprindelige synes at være *fugtighed eller væske*. Humor er i ældre tid blevet benyttet som betegnelse for den blanding af legemets væsker, som man mente forårsagede legemets sundhed, altså en strikt fysiologisk forståelse af humoren. Den daværende humoralpatologi hævdede, at en ubalance mellem legemsvæskerne blod, galde, slim og vand (grundlaget for de fire temperament) gjorde folk syge. Ubalancen forhindrede den græske idealtilstand: en sund sjæl i et sundt legeme. Det var den romerske læge Galen fra 100-tallet e. Kr., der satte humoralpatologien i system. Siden blev humor betegnelsen for den sindsstemning, man mente blev fremkaldt af disse væskers blanding. Humor kom således til at betyde *humør, stemning, lune*. Harald Høffding gør sig i bogen *Den Store Humor* fra 1916 til talsmand for det synspunkt, at denne overgang fra den fysiologiske til den psykologiske betydning af begrebet humor har fundet sted i Frankrig i begyndelsen af det 16. århundrede (Høffding 1916, 41).

Høffding, der er Kierkegaard-kender, og Kierkegaard selv er enige om, at humor kan betegnes som den harmoniske enhed af det komiske og det tragiske. Der er endvidere et vemod forbundet med humoren, og derfor skildrer de den begge som *smilet bag tårer*. Det er denne skjulte smerte bag humoren, der udgør dens dybere klangbund. Høffding og Kierkegaard er også fælles om at beskrive humor som alvor bag spøg og de er tillige enige om, at humor faktisk kan gradbøjes og at den højeste form for humor udgør en grundlæggende livsanskuelse.

Humor er en livsanskuelse

“Den lille bitte humor” kan bedst beskrives som et lune eller et glimt i øjet. Det er den dagligdags måde vi benytter tillægsordet humoristisk på. Den form for humor interesserer ikke Kierkegaard. Det samme manglende in-

teresse gælder det, han kalder "Rødlaarslatteren". Altså der, hvor man i forbindelse med en form for falden-på-halen-komik, slår sig selv på lårene af morskab og brøler af latter.

"Den store humor", som er den Høffding skriver om i sin store bog med netop denne titel, og som er den Kierkegaard er særligt interesseret i, er en omfattende totalfølelse, der bestemmer et menneskes hele grundstemning. I den store humor opløses modsætningerne mellem "Alvor og Spøg, Sorg og Glæde, Tragik og Komik, Storhed og Ringhed, Fornuft og Urimelighed" (Høffding 1916, 120). Det er denne form for humor, som Kierkegaard kalder *en livsanskuelse*.

For Kierkegaard er humor aldrig udtryk for et medfødt temperament, et karaktertræk eller et sindelag. Humor er derimod altid udtryk for en livsanskuelse. Hvad er en livsanskuelse? En livsanskuelse er en måde at forholde sig til sig selv, til andre og til selve livet på. At være enig med sig selv er at have én livsanskuelse. En livsanskuelse er "Den konstituerende Total-Overskuelse" (SKS 1, 38), siger Kierkegaard i *Af en endnu Levendes Papirer* (1838), hans meget lange og meget kritiske anmeldelse af H. C. Andersens *Kun en Spillemand* (1837). I anmeldelsen kritiserer Kierkegaard netop H. C. Andersen for at mangle en livsanskuelse. Og uden en livsanskuelse bliver alt "vilkaarligt og hensigtsløst" (SKS 1, 40). En livsanskuelse afsætter en grundstemning og humor er en sådan grundstemning.

Æstetikerens som type, altså som en bestemt måde at forholde sig til sig selv og andre på (ikke som et stadium, det kommer jeg til nedenfor), *mangler* en livsanskuelse. Han eller hun har ingen "konstituerende Total-Overskuelse" og derfor fremtræder alt netop som meningsløst og tilfældigt. I den æstetiske forholdsmåde repræsenterer humoren derfor en form for *håbløshed*, der lader *fortvivlelsen* blive synlig. Særligt samlingen af 'Diapsalmata' i første del af *Enten-Eller* vidner om humoren som håbløshedens talerør. Lad os tage et par eksempler på æstetikerens humor:

Jeg gider slet ikke. Jeg gider ikke ride, det er for stærk en Bevægelse; jeg gider ikke gaae, det er for anstrængende; jeg gider ikke lægge mig ned; thi enten skulde jeg blive liggende, og det gider jeg ikke, eller jeg skulde reise mig op igjen, og det

gider jeg heller ikke. Summa Summarum jeg gider slet ikke (SKS 2,28).

Mit Liv er aldeles meningsløst. Naar jeg betragter dets forskellige Epocher, da gaaer det med mit Liv som med det ord: Schnur i Lexikonnet, der for det første betyder Snor, for det andet en Sønnekone. Der manglede blot, at det Ord: Schnur for det tredje skulde betyde en Kameel, for det fjerde en Støvekost (SKS 2, 45).

Humor er ikke et stadium

Kierkegaard har aldrig skrevet hverken et filosofisk eller et teologisk system. Omvendt gør han netop op med den form for tænkning, der mener at kunne sætte hele tilværelsen ind i et spekulativt system. Kierkegaard er derimod særligt interesseret i alt det, der ikke kan sættes i system: lidenskab, følelserne og sindsstemningerne. Det er netop lidenskab, følelserne og sindsstemningerne, han og hans pseudonymer iagttager og beskriver. Ikke for at nå frem til et tilværelsens system. Men rettere for at blive klogere på den del af menneskelivet, der netop ikke er underlagt fornuftens systematik og derfor ikke kan sættes i system. Og her kommer interessen for humoren ind i billedet. Humor kan ikke forklares eller begrundes fornuftigt. Den er ikke et begreb, der forholder sig til forstanden, men et fænomen, der taler til og erfares gennem vores lidenskab, følelser og sindsstemninger.

Flere af Kierkegaards pseudonymer benytter sig af humoren. Men særligt et af disse pseudonymer beskriver sig selv som humorist. Det er Johannes Climacus, der både er forfatter til *Philosophiske Smuler* (1844) og *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846). I sidstnævnte værk præsenterer Climacus netop sig selv som humorist og beskriver sit virke som forfatter på følgende måde: "Da jeg nu er nødsaget til den bedrøvelige Tilstaaelse, at jeg ikke er istand til at tale om China, Persien, Systemet, Astrologien eller Veterinair-Videnskab: saa har jeg, for dog at hitte paa Noget i min Forlegenhed, i Forhold til den forundte Evne øvet min Pen i at kunne, saa concret som muligt, eftergjøre og fremstille det Dagligdagse, hvilket ofte nok er forskelligt

fra det Søndagsagtige” (SKS 7, 422). Netop denne interesse for at beskrive og afkode det dagligdags; dét liv, hvori vi til dagligt lever og ånder, har Climacus til fælles med Kierkegaard og alle de andre pseudonymer, hans pen har skabt. Og det er netop i det dagligdags vi møder humoren.

Johannes Climacus betegner sig selv som en privatiserende humorist eller en humoristisk eksperimenterende psykolog. Og det er naturligvis i sig selv tegn på stor humor at benytte 30 sider på at behandle spørgsmålet om, hvorvidt en religiøs eksistens har lov til at bevæge sig ud i Dyrehaven en forårslun onsdag aften, hvilket Climacus gør i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*. Han svarer selv bekræftende på spørgsmålet: Der er intet til hinder for, at den religiøse tager i Dyrehaven. Men at det overhovedet er faldet Climacus ind at stille spørgsmålet skyldes, at han har iagttaget en ganske særlig forbindelse mellem det religiøse og humoren. Lad os se lidt nærmere på denne forbindelse.

Humor som *confinium* til det religiøse

Climacus beskriver humoren som et *confinium*, altså et grænseområde, til det religiøse. Den religiøse livsanskuelse hviler på en tro på værdiernes beståen og på, at der er givet en overordnet mening og sammenhæng i tilværelsen, der er større end individet. Denne sammenhæng er ikke tilgængelig for fornuften, men lader sig kun ane gennem den lidenskab, som Climacus kalder tro.

Det mest kendetegnende ved humor som fænomen betragtet er dens forsonende funktion. Humor forsoner os med en tilværelse, der kan tage sig splittet og tilfældig ud. Lad os tage et dagligdags eksempel: Hvis man oplever et uheld af den ene eller anden art, synes man næppe, at der er noget at grine af. Men efter et stykke tid kan man ofte le af det samme uheld, der i situationen mest indbød til tårer eller vrede. Det skyldes, at når man kommer på afstand af det skete, kan man se, at på trods af det givne uheld er tilværelsen alligevel intakt. Humoristen ser således tilværelsen i et slags helikopterperspektiv, det der hos Kierkegaard og Spinoza hedder *sub specie aeternitatis* (under evighedens synsvinkel). Humoristen evner at få øje på den faste grund i tilværelsen, der binder alle hullerne og disharmonierne sammen, som vi oplever som

tilfældige uheld. Derfor kan humoristen le af disse “ujævnheder”. Humori-
sten kan smile overbærende over de disharmonier, ulykker og andre tilintet-
gørende tiltag, som vi støder på gennem livet, fordi han eller hun ikke lader
sig gå på af utrygheden og uligevægten, men forsoner sig med disse dishar-
monier. Her er netop tale om humoren som et confinium, et grænseland, til
den religiøse livsanskuelse.

Lad os tage humoristen Climacus’ forhold til kaffe som et længere eksem-
pel på, hvorledes humoren forsoner sig med tilværelsen uden at stille denne
til regnskab for en klar mening eller en beviselig sammenhæng, altså humor
som “Confiniet til det Religieuse” (SKS 7, 410). Climacus siger:

Det gaaer med Existentsen som det gik mig med min Læge.
Jeg klagede over Ildebefindende; han svarede: De drikker vist
for megen Kaffe og gaaer for lidt. Tre Uger efter taler jeg med
ham igjen og siger: jeg befinder mig virkelig ikke vel, men nu
kan det ikke være af Kaffe-Drikken, thi jeg smager ikke Kaffe,
eller af Mangel paa Motion, thi jeg gaaer hele Dagen; han sva-
rer: ja saa maa Grunden være, at De ikke drikker Kaffe og at
De gaaer for meget. Saadan var det; altsaa Ildebefindendet var
og blev det samme, men naar jeg drikker Kaffe, kommer det
af at jeg drikker Kaffe, og naar jeg ikke drikker Kaffe, kom-
mer det af at jeg ikke drikker Kaffe. Og saaledes med os Men-
nesker. Den hele jordiske Tilværelse er en Art Ildebefindende.
Spørger Nogen om Grunden, saa spørger man ham først,
hvorledes han har indrettet sit Liv; saasnaert han har sagt det,
svarer man: her er det, det er Grunden. Spørger en Anden om
Grunden, bærer man sig ad paa samme Maade, og naar han
siger det Modsatte, svarer man: her er det, det er Grunden
– gaaer bort med en vigtig Mine som Den der har forklaret
Alt, indtil man er kommen om Hjørnet, da man stikker Halen
mellem Benene og skulker af. Om En gav mig ti Rbd., vilde
jeg ikke paatage mig at forklare Tilværelsens Gaade. Hvorfor
skulde jeg ogsaa gjøre det? Er Livet en Gaade, saa ender det
vel med, at Den, der har opgivet Gaaden, selv forklarer den
(SKS 7, 409).

Humor som det religiøses incognito

Men det kan også være, at humoristen tror på en overordnet sammenhæng bag alle tilværelsens disharmonier, selv om han eller hun ikke kan se den. Det er i denne sidste forstand, at Climacus kan definere "Humor som Religieusitetens Incognito" (SKS 7, 392) og kan sige, at "Humoristen fatter Lidelsens Betydning som medhørende til det at existere, men saa tilbagekalder han det Hele, fordi Forklaringen ligger bagved" (SKS 7, 408).

Det tætte forhold mellem det humoristiske og det religiøse betyder, at hvis en iagttager ønsker at betragte en religiøs for på denne vis at blive klogere på, hvad den religiøse livsanskuelse indebærer, så skal han i første omgang se efter en humorist: "En Iagttager, der gik ud mellem Menneskene for at opdage den Religieuse, vilde derfor følge det Princip, at Enhver, hos hvem han opdagede det Humoristiske, vilde blive gjort til Gjenstand for hans Opmærksomhed" (SKS 7, 454).

Men desværre vil denne iagttager blive narret, hvis han tror, at det religiøse er *det samme som* det humoristiske. Den religiøse *er* ikke humoristen, men i sit ydre fremstår han som humorist. Climacus fastslår derfor: "Saaledes ville en Iagttager, der søger den Religieuse og vil kjende ham paa det Humoristiske, blive narret, hvis han traf mig; han vilde finde det Humoristiske, men være narret, hvis han gjorde nogen slutning deraf, thi jeg er ikke den Religieuse, men ene og alene Humorist" (SKS 7, 454).

Humor og ironi

Der er tre Existents-Sphærer: den æsthetiske, det ethiske, den religieuse. Til disse svare to Confinier: Ironie er Confiniet imellem det Æsthetiske og det Ethiske; Humor Confiniet mellem det Ethiske og det Religieuse (SKS 7, 455).

Det første, der er at bemærke til dette velkendte citat, er, at det taler om "Existents-Sphærer", altså om måder at eksistere på, hvilket igen er det samme som måder at forholde sig på, altså *livsanskuelsesrum*. Der er derimod

ikke tale om nødvendige stadier i en livudvikling, som ethvert menneske skal gennemgå. Der findes intet system for eksistensen. Der er tale om forholdsmåder. Måder et menneske kan forholde sig til sig selv, til andre mennesker og til tilværelsen som helhed på. Ordet "Confinium" betegner derfor som nævnt *ikke* et overgangsstadium, men derimod et *grænseområde*. Som forholdsmåder grænser ironien og humoren op til henholdsvis den æstetiske og den etiske forholdsmåde og til den etiske og den religiøse forholdsmåde.

Ironi er en bestemt måde at forholde sig til sig selv om andre på: "Ironie er en Existens-Bestemmelse, og Intet er da latterligere end naar man troer det er en Tale-Form" (SKS 7, 457). Etikeren kan netop benytte ironi som sit incognito på sammen måde som den religiøse kan benytte humoren. Det skyldes, at både den etiske og den religiøse livsanskuelse bygger på den enkeltes personlige overbevisning og ansvarlighed, som han eller hun ikke bare kan flage ligefremt med og som derfor ikke altid er umiddelbart synlig for andre. Men den årvågne iagttager kan spore disse livsanskuelser gennem henholdsvis ironien og humoren.

Humor forener og forsoner og udgør derfor en positiv livsanskuelse. Ironi bringer derimod på afstand og repræsenterer således en negativ livsanskuelse, der måske kan åbne op for en efterfølgende positivitet. Det er dét Kierkegaard beskriver som Sokrates' virke i sin magisterafhandling *Om Begrebet Ironi* (1841). Ironien ligger mellem den æstetiske og den etiske måde at forholde sig til sig selv og andre og tilværelsen på. Den æstetiske livsanskuelse er som vist egentlig slet ikke en livsanskuelse, fordi den hylder vilkårligheden, griber dagen og ikke tror på, at der er eller kan skabes en overordnet mening og sammenhæng i det hele. Den etiske livsanskuelse bygger derimod på en tro på, at man ved at vælge sig selv og dermed en livsanskuelse, kan give alle sine valg i tilværelsen en retning og en ansvarlighed. Den ironiske livsanskuelse har indset tomheden i den æstetiske livsanskuelse men har intet at sætte i stedet for denne tomhed, hvorfor ironien bestemmes som en absolut og uendelig negativitet i *Om Begrebet Ironi*.

Humoren beskrives i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* som den livsanskuelse, der ligger mellem det etiske og det religiøse. Humoren udgør en positiv livsanskuelse, fordi den forsøger at forene modsætninger, at forsoner misforhold ved at hæve sig op over tilværelsen i en form for helikopterperspektiv og derfra skue en mening og sammenhæng. Humoristen aner en

form for forsoning af dét, der for den æstetiske livsanskuelse umiddelbart ser tilfældigt og vilkårligt ud, mens det for ironikeren tager sig delt og adskilt ud. Kierkegaard tillægger altså humoren langt mere positivitet end ironien. Ironi hører sammen med satire. Humor hører derimod sammen med sympati.

I humoren er man forsonet med verden. Alligevel knytter der sig en vis vemodighed til den humoristiske livsanskuelse: "Men netop fordi der i Humor altid er en skjult Smerte, er der ogsaa en Sympathie. I Ironien er der ingen Sympathie, den er Selvhævdelse" (SKS 7, 502). Ironiens selvhævdelse kommer netop at, at den er subjektiv. Man kan ikke dele ironien, mens humoren sagtens kan være fællesskabsgivende. Man kan le sammen – men man kan ikke være ironiske i fællesskab. Ironien er en ren subjektivitetsbestemmelse. Humoren kan tillige være intersubjektiv.

Både humoren og ironien er forbundet med en form for resignation. I ironien er denne resignation negativ og tabsvillig: Pyt! Jeg lever videre på trods af, at det er umuligt at få øje på tilværelsens mening og sammenhæng. I humoren står resignationen i det positives tjeneste: På trods af, at tilværelse tager sig absurd ud, så lever jeg videre, som om der er en mening i galskaben (humoren som confinium/grænseland til det religiøse). Eller: På trods af, at tilværelsen tager sig absurd ud, så tror jeg, at der er en mening, som jeg blot ikke kan få øje på med fornuften, men som jeg er villig til at hengive mig til i lidenskab (humor som det religiøses incognito). I begge tilfælde er der tale om, at humoristen forliger sig med tilværelsen og dens luner.

Humoristen udsiger spøgende, hvad der er alvorligt ment. Derfor ligger der en form for skjult eller indirekte meddelelse i humoren. Også ironien skjuler en alvor, men i ironien siger man det modsatte af det, der menes, uden at man forsoner denne modsætning, for så er ironien ophævet.

For Climacus ligger det humoristiske i den kristne livsanskuelse netop i, at denne livsanskuelse forener modsætninger: Modsætningen mellem himmel og jord, mellem det transcendent og det immanente, mellem liv og død, mellem fornuft og lidenskab. Derfor er der en intim sammenhæng mellem humor og religiøsitet, og derfor er humor en alvorlig sag.

Nu er cirklen sluttet. Mit første møde med Kierkegaard på Det Teologiske Fakultet var Schousboes disputats om begrebet humor hos Kierkegaard, som jeg tilfældig stødte på i 1983 en sen aften på *Bibliotek for dansk kirkehistorie*. Og denne artikel om humoren som en alvorlig sag hos Kierkegaard bliver det sidste, jeg skriver som lektor samme sted, idet jeg er afskediget med udgangen af semesteret.

Litteratur

Aagaard Olesen, Tonny 2003: "The Hermeneutics of Humor in the Postscript" in *Søren Kierkegaard and the Word(s). Essays on Hermeneutics and Communication* (edited by Poul Houe & Gordon D. Marino), København, s. 215-227.

Aagaard Olesen, Tonny 2005: "The Painless Contradiction. A Note on The Reception of the Theory of the Comic in Postscript" in *Kierkegaard Studies. Yearbook 2005* (edited by Niels Jørgen Cappelørn & K. Brian Soderquist), Berlin & New York: Walter de Gruyter, s. 339-350.

Høfding, Harald 1916: *Den store humor*, København: Gyldendal.

Kierkegaard, Søren, *Søren Kierkegaards Skrifter* (SKS) Bind 1-53, udgivet af Niels Jørgen Cappelørn m.f., Gad, København 1997-2012.

Lippit, John 2000: *Humour and Irony in Kierkegaard's Thought*. St. Martin's Press, New York.

Schousboe, Julius 1925: *Om Begrebet humor hos Søren Kierkegaard. En filosofisk afhandling*, Arnold Busck, København.

Pia Søltøft, lektor, ph.d., Københavns Universitet
E-mail: ps@sk.ku.dk